

Puheenjohtajan puheenvuoro

Huomioita korona-ajasta

Jaana Hallamaa,

ETENEn puheenjohtaja, sosiaalietiikan professori, Helsingin yliopisto

Lukemattomien muiden suunnitelmien tapaan myös ETENEn vuoden 2020 kesäseminaarilla koskevat kaavailut oli muokattava uuteen uskoon covid-19-pandemian vuoksi. Vaikka olimme jo tottuneet sähköisten sovellusten varassa pidettäviin etäkokouksiin, seminaarille sovittiin myös kokoontumispaikka – Hanasaaren kulttuurikeskus. Hybridimallin mukaan seminaariin saattoi osallistua myös virtuaalisen kokouspalvelun välityksellä.

Covid-19-pandemia muutti ETENEn suunnitelmia myös syrjäyttämällä aiemmin esillä olleet keskusteluteemat. Viruksen leviämisen vaikutukset olivat kevään ja kesän aikana koskettaneet jokaisen neuvottelukunnan jäsenen arkielämää, mutta niiden valossa myös ETENEn tehtävän kannalta keskeiset kysymykset sosiaali- ja terveydenhuollossa olivat saaneet lisäsävyyttä. Tästä syystä kesäseminaarin otsikoksi valitsemamme COVID-19-epidemian eettinen arviointi ei ollut niinkään koronasta puhumisen trendiin mukautumista vaan ETENELLE asetuksessa säädetyn tehtävän toteuttamista.

”Covid – the great equalizer”?

Korona-aika on herättänyt valtavan tarpeen kommentoida pandemiaan liittyviä ilmiöitä julkisuudessa. Myös pop-tähti Madonna osallistui keskusteluun julkaisemalla maaliskuussa (23.3.2020) videon, jolla hän kutsuu covid-virusta suureksi yhdenvertaistajaksi:

[”Covid is the great equalizer.”](#) 

Madonnan sanomaa kritisoitiin välittömästi, ja arvostelu vaikutti perustellulta jo tähden julkistaman videon kuvaston nojalla: ylellisessä ammeessa ruusunterälehtien keskellä yhdenvertaisuudesta puhuvalla Madonnalla ei näytä olevan käsitystä siitä, mitä kaikkea covid-19-pandemia tarkoittaa eri puolilla maailmaa erilaisissa olosuhteissa oleville ihmisille.

Hallituksen ja viranomaisten päätökset muuttavat arkielämää

Suomessa hallitus suositteli, että riskiryhmiin kuuluviksi määritellyt ihmiset eristyisivät omaehtoiseen karanteeniin. 📍 Niitä, joiden vastustuskyky on jostain syystä heikentynyt, kehoitettiin pysyttelemään erossa muista, ja yli 70-vuotiaille sanottiin, että tapaamisten välttely olisi kaikkien kannalta parasta. Näin voitaisiin välttää terveydenhuollon kuormittuminen. Asioitaan itse tavanomaiseen tapaan hoitavat eläkeikäiset valittivat saavansa osakseen paheksuvia katseita. Yksin asuvat vanhukset ja asumispalveluissa asuvat joutuivat eroon omaisistaan tavalla, joka tuntui paikoin kohtuuttomalta. Suomessa onnistuttiin kuitenkin pääosin välttämään virusinfektion leviäminen asumispalveluyksiköihin toisin kuin Ruotsissa, jossa hoitolaitoksissa asuvia vanhuksia kuoli tautiin.

Etätyöstä on puhuttu jo vuosia. Joissakin organisaatioissa ja yrityksissä on voitu käyttää osa työajasta kotona työskentelyyn. Erilaisia sähköisiä järjestelmiä on paikoin tarjottu mahdollisuudeksi osallistua neuvonpitoihin vaihtoehtona kokousmatkalle. Koronarajoitusten myötä etätyöhön siirryttiin nyt suorastaan vallankumouksellisen nopeasti ja laajasti. Yhteydenpidon ja työtehtävien edellyttämien älysovellusten ja verkkoyhteyden varassa yksi ja toinen keittiö, makuukamari ja vaatehuone muuttuivat kotitoimistoiksi, joista käsin hoidettiin mitä erilaisimpia töitä. 📍 Päivähoito- ja kouluikäisten lasten vanhemmat joutuivat oman ansiotyönsä ohella huolehtimaan myös lastenhoidosta ja tukemaan etäopetuksen varassa toteutettua koulunkäyntiä.

Edut ja haitat jakaantuvat epätasaisesti

Etätyövallankumous ei koskenut niitä, joiden työ edellyttää jossakin paikassa tai joidenkin kanssa olemista. Rakentamisen ja siivouksen voi toteuttaa vain paikan päällä. Vakavasti sairaita voidaan hoitaa vain olemalla läsnä ja kosketuksissa. Monet joutuivat totuttelemaan siihen, että työhön tuleminen alkaa erilaisten suojainten pukemisella. Alat, joita ei voida hoitaa etänä, alkoivat erottua muista myös kohonneena riskinä saada virustartunta. 📍

Osa kotitoimistolle siirtyneistä iloitsi lisääntyneestä vapaa-ajasta, kun työmatkoihin ei enää kulunut aikaa ja verkkokokouksetkin olivat lyhyempiä kuin tavanomaiset tapaamiset. Tutkijat havaitsivat ihmisten nukkuvan aiempaa enemmän. Työkuorma ei kuitenkaan jakaantunut tasan. 📍 Terveydenhuoltohenkilöstön mahdollisuutta päättää työajastaan ja lomistaan rajoitettiin. Monet joutuivat tekemään työvuoroja siinä määrin, että tunsivat joutuneensa venymään katkeamispisteeseen saakka.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa asiakastapaamisia peruutettiin aluksi varmuuden vuoksi, mikä alkoi kasvattaa hoitojonoja ja uhkasi katkaista hoitosuhteita. Alettiin puhua hoitovelasta, joka syntyy, kun asiakas- ja potilastapaamisia ei kuukausiin ole voitu toteuttaa suunnitellulla tavalla.

Lehdet alkoivat julkaista toimittajien koronapäiväk kirjoja, joissa nämä kuvasivat arkeaan ja erilaisten tehtävien yhteen sovittamista. Haastatteluissa jotkut ylistivät etätyön autuutta, sillä etätyö oli mahdollistanut linnoittautumisen kesämökille tai rauhoittanut perhe-elämän harrastuskarusellin kiihkosta. Toisille pakollinen kotona oleskelu merkitsi sosiaalisten siteiden haurastumista, päivittäisen liikunnan dramaattista vähenemistä ja lisääntyvää yksinäisyyttä.

Kymmenille tuhansille jaksamisen rajoille joutuminen ei johtunut siitä, että työtä olisi ollut liikaa, vaan siitä, että koronarajoitusten vuoksi heidän työnsä loppuivat joko väliaikaisesti tai pysyvästi. ➡ Rajoitusten välittömät ja kerrannaisvaikutukset alkoivat levitä koko yhteiskuntaan paitsi suomalaisten viranomaisten päätösten vaikutuksesta myös siksi, että monissa maissa tautitilanne pakotti sulkemaan yhteiskunnan toimintoja vielä radikaalimmalla tavalla kuin Suomessa jouduttiin tekemään.

Pintapuolinenkin katsaus covid-19-pandemian vaikutuksiin osoittaa, että Madonna on väärässä: korona ei tee ihmisistä yhdenvertaisia, vaan sen yhteiskunnalliset, taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset korostavat eroja. Ne, joilla on erilaisia voimavaroja, osaamista, verkostoja ja kykyjä käytettävissään, selviävät ja keksivät jopa uusia tapoja hyödyntää yllättävää tilannetta. Niille, joiden tilanne on ennestään heikko, korona ei ole uusien, luovien mahdollisuuksien varasto vaan uhka, joka vaarantaa oman elämän keskeiset turvatekijät monella tavalla. ➡

Koronakokemuksia ja -emootioita

Elokuussa ETENEn kesäseminaarin aikaan covid-19-viruksen leviämisen aiheuttamia poikkeusoloja oli eletty jo niin pitkään, että kaikille oli ehtinyt kertyä erilaisia koronakokemuksia. Ne, jotka olivat tulleet paikan päälle Hanasaareen, alkoivat spontaanisti jakaa tuntemuksiaan koronan värittämästä ajasta. Keskustelun seuraaminen vahvisti tiedotusvälineiden välittämän havainnon: koronakokemus on henkilökohtainen. Sopeutumistavoista kertominen toi esiin myös yhdistäviä seikkoja. Niille, jotka ovat voineet elää poikkeusoloja muiden kanssa tai ovat voineet jakaa kokemuksiaan, on tarjoutunut

mahdollisuus huojentaa huoliaan. Osa ihmisistä on kuitenkin joutunut selviytymään yhä enemmän itsekseen pelkojensa kanssa.

Eriarvoisuuden vaikutukset alkoivat ilmetä, kun tavanomaisten toimintamahdollisuuksien katoaminen innosti osaa innovatiiviseen luovuuteen, kun taas toiset – esimerkiksi ne, joilla ei ollut käytössään tietotekniikkaa ja sen edellyttämää osaamista – jäivät ilman virtuaalikanavien tarjoamia mahdollisuuksia. Siinä, missä jotkut tunsivat iloa oman kekseliäisyytensä varassa toteutuvasta aktiivisuudesta, toiset näkivät toimintamahdollisuuksiensa kutistuvan tavalla, joka sai lamaantumaan ja lisäsi passiivisuutta.

Korona synnytti myös erilaisia emootioita, jotka heijastuivat ihmisten toimintaan. Vesapaperia, maitojauhetta ja vehnä jauhoja ostettiin kotivarastoon niin, että hyllyt ammottivat välistä tyhjinä siitä huolimatta, että kaupan edustajat vakuuttivat myytävää riittävän kaikille. Hamstraamistaipumus on tapa rauhoittaa itseä tekemällä jotain konkreettista. Sittemmin ostovimman kohteena ovat olleet mikrokuitukangas ja ammattikäyttöön tarkoitetut kasvovisiirit. Niitä ei ole heti riittänyt kaikille.

Esiin on tullut myös synkkiä koronaemootioita. Huoli ilmenee epäluulona, mikä näkyy kyseenalaistamisena: ovatko päättäjät lainkaan tehtäviensä tasalla? Pandemia-asiantuntijoita on riittänyt toistamaan, kuinka tietämättömiä ja osaamattomia viranomaiset ovat. Päivittäisissä kohtaamisissa epäluulo purkautuu helposti syytelyksi ja moralisoinniksi. Onkohan kaikkien pakko poistua kotoa, matkustaa sinne tänne ja järjestää juhlia? Miksi ei huolehdi etäisyydestä? Kuinka ei pestä käsiä ja käytetä käsidesiä? Miksi liikutaan julkisilla paikoilla ilman kasvomaskia?

Etenkin pandemian alkuaikoina vallinnut epätietoisuus nostatti mieleen erilaisia pelkoja. Mahdollisuus sairastua vakavasti ja menehtyä sairauteen sai riskiryhmään kuuluvat ja heidän omaisensa pohtimaan tehohoidon riittävyttä ja hoidon priorisointia. Nuoruusajalle ominainen ajatus itsestä poikkeustapauksena vahvistui, kun kävi vähitellen ilmi, että vakava tautimuoto on nuorilla harvinainen. Väsymys poikkeustilassa elämiin alkoi näkyä asenteena, että tauti tarttuu, jos on tarttuakseen.

Poikkeuskäytännöt siirtyvät arkeen

Eri puolilla maailmaa on pandemian alettua ryhdytty kehittämään rokotetta. Venäjä ilmoitti elokuussa alkaneensa rokottaa ihmisiä – monien länsimaisten asiantuntijoiden

mukaan valmisteen testausvaiheita oikoen. Vaikka kehitystyö todennäköisesti tuottaa-kin tulosta, rokotteeseen perustuvan laajamittaisen immuniteetin aikaansaamiseen kuuluu vielä kuukausia tai vuosia. Covid-19-viruksen huomioon ottaminen on muuttunut osaksi normaalia elämää.

Tilanteen jatkuminen pakottaa pohtimaan taudinuhkaa ja sen vaikutuksia uudelleen. Karttuvan tiedon varassa viruspandemia voidaan suhteuttaa maaliskuun kriisitunnelma-aikaan verrattuna paremmin muihin käsillä oleviin ongelmiin. Vaikka vaara ohi-merkkiä ei ole näkyvässä, covid-19-pandemian rinnalla on alettava keskittymään kestävästä arjesta huolehtimiseen.

Monista edessä olevista vaikeuksista huolimatta Suomessa on toistaiseksi selvitty tilanteesta poikkeuksellisen hyvin. Sairastuneita ja tautiin kuolleita on paljon vähemmän kuin suurimmassa osassa Suomeen verrattavia valtioita. Vaikka taloudelliset ja muut menetykset ovat merkittäviä ja erilaiset vaikeudet jatkuvat vielä pitkään, yhteiskunnan perusrakenteet ovat kestäneet ja osoittaneet toimivuutensa.

Kestävään arkeen palaaminen edellyttää, että ryhdytään jälleen hoitamaan covid-19-pandemian varjoon jääneitä ongelmia. Samalla viruspandemia vaikeuttaa vielä pitkään monien sosiaali- ja terveydenhuollon tavanomaiseen toimintaan kuuluvien asioiden hoitamista. Monia tauteja on jäänyt diagnosoimatta ja hoitamatta. Kaikki eivät ole saaneet tarvitsemiaan kuntoutus- ja mielenterveyspalveluita. Etäopetuksen jäljiltä kaikki lapset ja nuoret eivät ole palanneet kouluun. Monet perheet tarvitsevat erityistä tukea.

Vaikka monet yhteiskunnan toiminnot pysähtyivät tai hidastuivat hetkeksi, ilmastonmuutos ja ympäristökriisi eivät pysähtyneet. Hyvästä korona-ajan ongelmien hoidosta huolimatta lukemattomat seikat muistuttavat myös siitä, ettei Suomi ole saari: kansainvälinen tilanne on aina myös kansallinen tilanne.